

Svitlana KRYSHTOF

Candidate of Pedagogical Sciences, Senior Researcher, Director of the Department of Attestation of Highly Qualified Personnel of the Ministry of Education and Science of Ukraine, 10 Peremohy Ave., Kyiv, Ukraine, 01135

E-mail: s.kryshtof@gmail.com

ORCID: 0000-0003-4211-1297

Світлана КРИШТОФ

кандидат педагогічних наук, старший науковий співробітник, директор департаменту атестації кадрів вищої кваліфікації МОН України, пр. Перемоги, 10, м. Київ, Україна, 01135

Mykhailo HOLUBIEV

Candidate of Agricultural Sciences, Associate Professor, Deputy Director of the Department, Head of the Division of Interaction with Subjects of Attestation of Scientific Personnel of the Department of Attestation of Highly Qualified Personnel of the Ministry of Education and Science of Ukraine, 10 Peremohy Ave., Kyiv, Ukraine, 01135

E-mail: golubev.mon@gmail.com

ORCID: 0000-0002-6647-4335

Researcher ID: Q-4499-2017

Михайло ГОЛУБЄВ

кандидат сільськогосподарських наук, доцент, заступник директора департаменту, начальник відділу взаємодії з суб'єктами атестації наукових кадрів департаменту атестації кадрів вищої кваліфікації МОН України, пр. Перемоги, 10, м. Київ, Україна, 01135

Nataliya KOSTETSKA

Head of the Division of Organizational and Analytical Support, of the Department of Attestation of Highly Qualified Personnel of the Ministry of Education and Science of Ukraine, 10 Peremohy Ave., Kyiv, Ukraine, 01135

E-mail: natamak14@ukr.net

ORCID: 0000-0001-9806-4149

Наталія КОСТЕЦЬКА

начальник відділу організаційно-аналітичного забезпечення департаменту атестації кадрів вищої кваліфікації МОН України, пр. Перемоги, 10, м. Київ, Україна, 01135

**CONDUCTING AN EXPERIMENT IN THE AWARD
OF A DOCTOR OF PHILOSOPHY: TRENDS AND PROSPECTS**

Abstract. *The Ukrainian state is quite young in the world, for thirty years of independence it has been trying to restructure certain structures to more*

civilized requirements, taking into account historical experience. The current state of training of scientific and scientific-pedagogical staff is under the watchful eye of Ukrainian society, as the country has been reforming this area for a long time. Since 2016, a number of changes have been introduced, in particular, a new system of training doctors of philosophy through graduate school. In 2019, the reform of the system of awarding scientific degrees began. In 2020–2021, the first defenses of postgraduate research took place. For the most part, the achievements were positive, but there are also systemic errors, which led to the emergence of our study. These issues require serious consideration and analysis of what has already been done.

In our study, based on certain historical aspects, the experience of the world's leading countries, the issue of awarding the degree of Doctor of Philosophy in Ukrainian realities is considered. An attempt was made to analyze the results of experiments on the implementation of the Bologna process and regulation of the process of awarding the degree of Doctor of Philosophy, training of candidates for the degree of Doctor of Philosophy, the requirements for such persons, the formation of specialized scientific councils for awarding the degree of Doctor of Philosophy, which were assumed by the participants of the experiment, and the problematic issues that arose during the experiment to award the degree of Doctor of Philosophy. This publication is an attempt to analyze the practical side of the implementation of a number of experimental provisions.

Key words: *Ph.D., certification, high education, Bologna process.*

ПРОВЕДЕННЯ ЕКСПЕРИМЕНТУ З ПРИСУДЖЕННЯ ДОКТОРА ФІЛОСОФІЇ: ТЕНДЕНЦІЇ ТА ПЕРСПЕКТИВИ

Анотація. *Українська держава є достатньо молодою у світі, за тридцять років незалежності вона намагається перебудувати певні структури під більш цивілізовані вимоги з урахуванням історичного досвіду. Сучасний стан підготовки наукових та науково-педагогічних кадрів перебуває під пильним поглядом українського суспільства, оскільки в країні уже тривалий час йде реформа даної сфери. Розпочинаючи з 2016 року було впроваджено ряд змін, зокрема, нова система підготовки докторів філософії через аспірантуру. У 2019 році було розпочато реформування системи присудження наукових ступенів. У 2020–2021 роках відбулися перші захисти наукових досліджень аспірантів. Здебільшого здобутки були позитивними, однак зустрічаються і системні помилки, що зумовило появу нашого дослідження. Дані питання потребують серйозного осмислення та аналізу вже пророблено.*

У нашому дослідженні, спираючись на окремі історичні аспекти, досвід провідних держав світу, розглянуто питання присудження ступеня доктора філософії в українських реаліях. Здійснено спробу проаналізувати результати проведення експериментів щодо впровадження Болонського процесу та нормативного врегулювання процесу присудження ступеня доктора філософії, підготовки здобувачів ступеня доктора філософії, вимог, які висуваються до таких осіб, утворення спеціалізованих вчених рад з присудження ступеня доктора філософії, вимог до їх персонального складу, порушень, яких припускалися учасники експерименту, та проблемних питань, що виникли під час проведення експерименту з присудження ступеня доктора філософії. Дана публікація є спробою аналізу практичної сторони реалізації ряду експериментальних положень.

Ключові слова: доктор філософії, атестація, вища освіта, Болонський процес.

Вступ. Як самостійна європейська держава Україна здійснює свою власну політику у сфері вищої освіти і науки, у тому числі з питань атестації наукових кадрів вищої кваліфікації за результатами їх наукової діяльності. Реформування вищої освіти і науки має стати основою відтворення інтелектуального, духовного потенціалу українського народу, виходу вітчизняної науки, техніки, освіти і культури на світовий рівень¹.

Приєднання України до Болонської конвенції визначило стратегічні напрями реформування системи підготовки та атестації наукових кадрів. У цьому контексті надзвичайно важливими проблемами, що потребують вирішення, є ефективне функціонування органів управління, що організують процес атестації наукових кадрів, та удосконалення нормативно-правової бази, яка регламентує цей процес. Інтеграція України в міжнародний науковий простір, розширення обміну науковцями потребує порівняльного аналізу національної системи атестації наукових кадрів з міжнародною практикою в цій галузі з точки зору еквівалентності і визнання рівнів наукової кваліфікації.

¹ Котова О. Г. Розвиток системи підготовки і атестації наукових і науково-педагогічних кадрів в Україні (1992–1998) : автореф. дис. ... канд. наук з держ. упр. : спец. 25.00.05 «Галузеве управління» ; Українська академія державного управління при Президентові України. Київ, 2000. 20 с.

Особливо гостро постає питання вибору стратегії й тактики подальшого розвитку системи атестації наукових кадрів. З одного боку, залишається необхідним державний контроль за рівнем наукової кваліфікації вчених, з іншого – визріває потреба вивести цю справу з-під монополії державних структур і повернути її, як це історично склалося у світовій практиці, до наукових осередків. Сприяти цьому може ретельне вивчення відповідного історичного досвіду, особливо з огляду на протиріччя між об'єктивною необхідністю проведення Україною власної кадрової політики, вимогами суспільства, рівнем міжнародного розвитку вищої освіти і науки та станом законодавчого, науково-методичного забезпечення і технологій оцінки діяльності системи атестації наукових кадрів².

Виклад основного матеріалу. Історичні витоки присудження наукових ступенів сягають середньовічних та ренесансних традицій, які висунули Болонью на передній край освітніх закладів тогочасної Європи³.

З моменту публічного захисту дисертації в університеті м. Болонья 1130 року започаткована традиція присудження наукового ступеня *доктора*. З культури середньовічної Європи вийшла сучасна загальноживана термінологія в цій галузі, яка формувалася століттями. Слово «*доктор*» походить від лат. *docere* – учу, поясню та грецьк. *δοκέω* – вважаю, думаю⁴. Спочатку це були фахівці з двох галузей права:

doctor legum – доктор цивільного права;

doctor canonum – доктор церковного права.

Згодом з'явилися – доктор медицини, доктор теології та доктор філософії.

Наукові ступені у Середньовічній Європі виникли в університетах (*Universitas*), в системі існування яких передбачалося проведення публічних виступів, диспутів, семінарів, дискусій тощо. У ті часи з

² Костенко І.В. Формування і розвиток системи наукових ступенів і вчених звань в Україні в контексті світового досвіду: історико-юридичне дослідження : дис. ... канд. юридич. наук: 12.00.01 ; Інститут держави і права ім. В.М. Корецького. Київ, 2011. 278 с.

³ Костенко І.В. Формування і розвиток системи наукових ступенів і вчених звань в Україні в контексті світового досвіду: історико-юридичне дослідження : дис. ... канд. юридич. наук: 12.00.01 ; Інститут держави і права ім. В.М. Корецького. Київ, 2011. 278 с.

⁴ Етимологічний словник української мови: В 7 т. / АН УРСР. Ін-т мовознавства ім. О.О. Потебні; Редкол. О.С. Мельничук (головний ред.) та ін. Київ: Наук. думка, 1982–2006. Т. 1–5.

метою створення, поширення та збереження нових знань було важливим, щоб науковий ступінь був присуджений саме університетом. Це надавало особі особливий статус, позначало ранг члена університетської спільноти, а досвідченість стала чинником набуття привілейованого місця в суспільстві.

Не потрібно вважати, що Україна на той час не мала досвіду університетської освіти в європейському розумінні. Ще до заснування Києво-Могилянської колегії значна кількість талановитих українців (русинів) навчалася в університетах Парижа, Болоньї, Праги, Аррасу тощо. В аудиторіях середньовічних університетів українська молодь з'явилася майже відразу після їх заснування. Так, в університеті Сорбонни вже з 1357 року зустрічаються українці – не лише студенти, але й доктори наук. Збереглися відомості про Петра Кордована – студента у 1369 році та про Івана з Рутенії (Johannes de Ruthenia), який 1391 року отримав докторський ступінь⁵. У XV столітті докторський ступінь Сорбонни отримали «Бенедикт Сервінус рутенської нації» та «Іван Тинкевич рутенської нації з Києва». З XVI століття в списках студентів неодноразово можна зустріти інформацію «з України», хоча націю і далі називають «рутенською». У Сорбонні вчився і Петро Могила.

У 70–80-х роках XVI століття навчальні заклади були утворені в Острозі та у Львові. Проте в Острозькій академії наукових ступенів не присуджували через відсутність в ній курсу богослов'я, що не давало можливості називатися університетом. Києво-Могилянська академія не мала статусу університету і тому не мала права присудження наукових ступенів⁶. Вперше університетом на українських землях став навчальний заклад у Львові. А у 1875 році був заснований Чернівецький університет (Alma mater Francisco-Josefina).

Як бачимо, у процесі формування університетської освіти виробилася система наукових ступенів, яку прийняли усі університети світу. У середньовічних університетах Західної Європи XII–XIII ст. справа возведення в науковий ступінь належала до внутрішньої компетенції наукової спільноти, визначалася здебільшого звичаями та традиціями, а також (достатньо рідко)

⁵ Микитась В.Л. Давньоукраїнські студенти і професори. Київ : Абрис, 1994. 287 с.

⁶ Сторова О.В. Юридична освіта в університетах України XIX – початку XX ст. (етапи та особливості розвитку) : автореф. дис. канд. істор. наук : спец. 07.00.01 «Історія України» ; Дніпропетровський національний університет. Дніпропетровськ, 2004. 18 с.

писаними корпоративними нормами. Влада цю діяльність не регулювала, однак, надавала навчальним закладам «титул» або «гідність» університету, що мало наслідком і право присуджувати наукові ступені.

Поширення на європейському просторі первинних (Болонських, Паризьких) норм та практики атестації науковців збігається у часі із загальноісторичним процесом одержавлення суспільного життя, який не міг не охопити сфери виробництва та поширення знань. Держава взяла на себе зобов'язання щодо підтримки наукових розвідок та нормативного врегулювання відповідних вимог і процедур.

Якщо звернутися до досвіду інших держав, то побачимо різноманіття моделей атестації наукових кадрів.

У **Великобританії** за результатами виконаних дослідницьких проєктів присуджують ступінь *Doctor Philosophy (Ph.D)* без зазначення галузі, в якій проводилися дослідження і захищалася дисертація⁷.

У **Німеччині** ступінь *доктора наук (Doctor, Ph.D)* присуджують після успішного захисту дисертації лише в університетах. За результатами підготовки габлітації видається державний диплом *доктора наук (Doctor-Halibitation)*.

У **Франції** існують *доктор третього циклу (doctoral de troisieme cycle)* чи *доктор галузі наук (diplome d'etudes approfondies)*. Присудження докторського ступеня належить до компетенції університетів, а також акредитованих дослідних центрів. Підготовка доктора галузі наук здійснюється під час навчання за програмами третього циклу – у докторантурах. Слід зазначити, що навчання в докторантурах, вимоги до претендентів, процедуру захисту, а також права на отримання диплома доктора габлітації у Франції регулюється централізовано державою в особі Міністерства вищої освіти і досліджень⁸. Воно ж визначає список університетів та науково-дослідних центрів, які мають право на підготовку докторантів та проведення захистів докторських дисертацій.

⁷ Лобанова Л.С. Архітектура наукових ступенів: міжнародна практика і вітчизняні традиції. *Вісник НАН України*. 2009. № 1. С. 42–55.

⁸ Поживілова О.В. Розвиток системи підготовки наукових і науково-педагогічних кадрів вищої кваліфікації в Європейському регіоні та Україні (1990–2005 рр.) : автореф. дис. ... канд. пед. наук : спец. 13.00.01 «Загальна педагогіка та історія педагогіки» / Інститут вищої освіти АПН України. Київ, 2006. 21 с.

Атестація наукових кадрів в **Італії** повністю зорієнтована на обслуговування університетів, а загалом – лише державного сектору зайнятості. Цим пояснюються високі вимоги до претендентів.

За аналогією із західною моделлю системи атестації наукових кадрів у **Молдові** присуджують два наукові ступені: *доктор і доктор-габілітант*⁹.

У **Республіці Польща** науковими ступенями є *доктор і доктор габілітований*. Розрізняють їх з певної галузі та з мистецтва. Присуджуються наукові ступені в «інституціях», які отримують на те дозвіл Центральної Комісії відповідно до кадрового наукового забезпечення. Рішення про присудження наукового ступеня затверджується Центральною Комісією і набирає чинності з моменту затвердження.

Моделі атестації наукових кадрів різних держав попри свої розбіжності мають багато спільного. Це:

прилюдний захист особою спеціально підготовленої наукової праці – дисертації;

наявність наукового доробку та новизна наукових результатів;

знання та вміння особи, яка претендує на здобуття наукового ступеня;

провідна роль наукового осередку;

виконання експертних дій у різних формах;

у тій чи іншій мірі державне регулювання.

Важливою тенденцією є те, що особа, яка пройшла докторат, своїми дослідженнями і конкретними проектами має засвідчити свій високий професіоналізм.

Приєднання України до Болонського процесу вимагає модернізації сфери вищої освіти і науки та, зокрема системи атестації наукових кадрів вищої кваліфікації з використанням зарубіжного досвіду. Значних позитивних змін можна досягти шляхом реалізації завдань, визначених державами-учасницями Болонського процесу.

У Спільній декларації про гармонізацію принципів побудови Європейської системи вищої освіти (25 травня 1998 року, м. Париж) зазначено, що оригінальності та гнучкості системі освіти надає упровадження кредитів і семестрів. Це дає змогу визнавати отримані кредити для тих, хто бажає почати або продовжити навчання у будь-якому європейському університеті та здобути науковий

⁹ Лобанова Л.С. Архітектура наукових ступенів: міжнародна практика і вітчизняні традиції. *Вісник НАН України*. 2009. № 1. С. 42–55.

ступінь у будь-який період свого життя. У зв'язку з цим, **МОН проведено перший експеримент.**

Наказом Міністерства освіти і науки України від 23 січня 2004 року № 48 «**Про проведення педагогічного експерименту з кредитно-модульної системи організації навчального процесу**» було затверджено Програму цього експерименту¹⁰. Відповідно до зазначеної Програми актуальність експерименту вбачалася в необхідності, зокрема створення передумов для входження України у єдиний європейський та світовий освітній і науковий простір шляхом упровадження в систему вищої освіти України основних ідей, сформульованих у Болонській декларації 1999 року та інших документах Болонського процесу; формування та зміцнення інтелектуального, культурного, соціального та науково-технічного потенціалу України як складника Європи¹¹.

Впровадження кредитно-модульної системи, зокрема у вищій освіті, було застосовано і для підготовки здобувачів вищої освіти ступеня доктора філософії. Частиною шостою статті 5 Закону України «Про вищу освіту» встановлено, що обсяг освітньої складової освітньо-наукової програми підготовки доктора філософії становить 30–60 кредитів Європейської кредитної трансферно-накопичувальної системи (ЄКТС)¹².

У Комюніке конференції Міністрів країн Європи, відповідальних за сферу вищої освіти (19–20 травня 200 року, м. Берген) зазначено, що з метою виконання взятих зобов'язань стосовно реалізації Болонського процесу задля досягнення кінцевої мети – створення Загальноєвропейського простору вищої освіти – кваліфікації доктора наук потрібно узгодити із наднаціональною системою кваліфікацій на основі результативності. Основною характеристикою докторантури має бути поглиблення знань шляхом проведення оригінальних авторських досліджень¹³.

¹⁰ Наказ МОН України «Про проведення педагогічного експерименту з кредитно-модульної системи організації навчального процесу» від 23 січня 2004 року № 48. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0048290-04#Text>.

¹¹ Болонський процес. Документація і матеріали / За ред. д.е.н. проф. С.І. Юрія. Тернопіль : Економічна думка. 2006. 136 с.

¹² Закон України «Про вищу освіту» № 1556-VII від 1 липня 2014 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1556-18#Text>.

¹³ Болонський процес. Документація і матеріали / За ред. д.е.н. проф. С.І. Юрія. Тернопіль : Економічна думка, 2006. 136 с.

Відповідно до підпункту 6 пункту 5 Розділу XV «Прикінцеві та перехідні положення» Закону України «Про вищу освіту» від 1 липня 2014 року постановою Кабінету Міністрів України від 23 березня 2016 року № 261 затверджено Порядок підготовки здобувачів вищої освіти ступеня доктора філософії та доктора наук у вищих навчальних закладах (наукових установах) (далі – Порядок № 261), яким визначено вимоги до вступників до аспірантури, врегульовано підготовку в аспірантурі, що включає освітній та науковий складники, а також встановлено, що право на підготовку здобувачів вищої освіти ступеня доктора філософії заклади вищої освіти і наукові установи можуть мати за умови одержання ліцензії¹⁴.

Ліцензування освітньої діяльності закладів вищої освіти (наукових установ) на третьому (освітньо-науковому) рівні вищої освіти здійснюється відповідно до Ліцензійних умов провадження освітньої діяльності закладів освіти, затверджених постановою Кабінету Міністрів України від 30 грудня 2015 р. № 1187¹⁵.

Набір до аспірантури здобувачів ступеня доктора філософії відповідно до Порядку № 261 розпочато з 1 вересня 2016 року, а набір до аспірантури здобувачів наукового ступеня кандидата наук відповідно до Положення про підготовку науково-педагогічних і наукових кадрів, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 1 березня 1999 р. № 309, припинено¹⁶.

Постановою Кабінету Міністрів України від 3 квітня 2019 р. № 283 до Порядку № 261 внесено зміни, якими унормовано питання щодо:

- вдосконалення правових норм, зокрема щодо призначення наукових керівників, підстав для відрахування аспіранта (ад'юнкта) та завершення етапу підготовки в аспірантурі (ад'юнктурі);
- особливостей вступу до аспірантури особами з особливими освітніми потребами;

¹⁴ Постанова КМ України «Про затвердження Порядку підготовки здобувачів вищої освіти ступеня доктора філософії та доктора наук у закладах вищої освіти (наукових установах)» від 23 березня 2016 р. № 261. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/261-2016-%D0%BF#Text>.

¹⁵ Постанова КМ України «Про затвердження Ліцензійних умов провадження освітньої діяльності» від 30 грудня 2015 року № 1187. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1187-2015-%D0%BF#Text>.

¹⁶ Постанова Кабінету Міністрів України «Про затвердження Положення про підготовку науково-педагогічних і наукових кадрів» від 1 березня 1999 р. № 309 URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/309-99-%D0%BF#Text>.

– приведення у відповідність до Закону України «Про освіту»¹⁷, зокрема щодо дотримання здобувачами вищої освіти ступеня доктора філософії принципів академічної доброчесності, реалізації права вказаних здобувачів на трудову діяльність у позанавчальний час та щодо використання відповідної термінології¹⁸.

Ступінь доктора філософії запроваджено Законом України «Про вищу освіту» від 1 липня 2014 року¹⁹.

Відповідно до частини першої статті 5 Закону третій (освітньо-науковий) рівень віднесено до рівнів вищої освіти і передбачає здобуття особою теоретичних знань, умінь, навичок та інших компетентностей, достатніх для продукування нових ідей, розв'язання комплексних проблем у галузі професійної та/або дослідницько-інноваційної діяльності, оволодіння методологією наукової та педагогічної діяльності, а також проведення власного наукового дослідження, результати якого мають наукову новизну, теоретичне та практичне значення.

Ступінь доктора філософії віднесено до ступенів вищої освіти, що передбачено пунктом 4 частини другої цієї ж статті 5 Закону.

Згідно з частиною шостою статті 5 Закону доктор філософії – це освітній і водночас науковий ступінь, що здобувається на третьому рівні вищої освіти на основі ступеня магістра. Ступінь доктора філософії присуджується разовою спеціалізованою вченою радою закладу вищої освіти або наукової установи за результатами успішного виконання здобувачем вищої освіти відповідної освітньо-наукової програми та публічного захисту дисертації у разовій спеціалізованій вченій раді.

З наведеного вбачається компетентнісний підхід до здобуття ступеня доктора філософії. Крім підготовки та захисту дисертації, особа має здобути теоретичні знання, уміння, навички та відповідні компетентності.

З метою перевірки ефективності функціонування системи атестації наукових кадрів у режимі проведення разових захистів

¹⁷ Закон України «Про освіту» від 05.09.2017 № 2145-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19#Text>.

¹⁸ Постанова Кабінету Міністрів України «Про внесення змін до постанови Кабінету Міністрів України від 23 березня 2016 р. № 261» від 3 квітня 2019 р. № 283 <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/283-2019-%D0%BF#Text>

¹⁹ Закон України «Про вищу освіту» № 1556-VII від 1 липня 2014 р. – <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1556-18#Text>

МОН виступило з ініціативою проведення другого експерименту – експерименту з присудження ступеня доктора філософії.

Основним завданням експерименту була зміна системи та підходів до атестації здобувачів на третьому (освітньо-науковому) рівні вищої освіти та створення передумов для удосконалення процедури захисту ступеня доктора філософії.

Експериментальному запровадженню передувала робота з вивчення відповідного досвіду проведення атестації (публічних захистів дисертації) здобувачів доктора філософії у державах Європейського Союзу та держав Організації економічного співробітництва та розвитку, що дало змогу вдало поєднати процедуру захисту здобувачів наукового ступеня кандидата наук з схожими моделями інших країн, оскільки експеримент здійснювався в умовах паралельного функціонування системи захистів наукового ступеня кандидата наук, підготовка яких розпочата до 1 вересня 2016 року.

Наступним етапом було нормативне врегулювання присудження ступеня доктора філософії. Акти, які регулювали атестацію здобувачів ступеня доктора філософії, можна поділити на такі групи: акти Кабінету Міністрів України, нормативно-правові акти МОН, акти організаційно-розпорядчого характеру та розробки інструктивно-методичного, інформаційного характеру.

Акти Кабінету Міністрів України

Порядок проведення експерименту з присудження ступеня доктора філософії, затверджений постановою Кабінету Міністрів України від 6 березня 2019 р. № 167 (далі – Порядок № 167), яким встановлено вимоги до рівня наукової кваліфікації осіб, які здобувають ступінь доктора філософії, врегульовано утворення спеціалізованих вчених рад закладів вищої освіти (наукових установ) та скасування їх рішень²⁰.

Постановою Кабінету Міністрів України від 21 жовтня 2020 р. № 979 внесено зміни до Порядку № 167 і врегульовано питання:

- уточнення дати, до якої планується проведення експерименту з присудження ступеня доктора філософії;
- наукових публікацій, які розкривають основний зміст дисертації;

²⁰ Постанова КМ України «Про присудження ступеня доктора філософії» від 6 березня 2019 р. № 167. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/167-2019-%D0%BF#Text>.

- удосконалення процедури проведення попередньої експертизи дисертації здобувача ступеня доктора філософії;
- можливості проведення засідання ради з використанням засобів відеозв'язку в режимі реального часу;
- уточнення суб'єктів, до яких передається примірник дисертації²¹.

Постановою Кабінету Міністрів України від 9 червня 2021 р. № 608 внесено зміни до Порядку № 167 щодо²²:

- розв'язання проблеми приведення актів Кабінету Міністрів України у відповідність до Закону України від 30 березня 2021 року № 1369-IX «Про внесення змін до деяких законів України щодо врегулювання окремих питань присудження наукових ступенів та ліцензування освітньої діяльності»²³;

- організації роботи суб'єктів атестації наукових кадрів.

Цією постановою затверджено іншу назву Порядку проведення експерименту і встановлено, що присудження ступеня доктора філософії відповідно до затвердженого цієї постановою **Тимчасового порядку присудження ступеня доктора філософії** відбувається з 1 липня до 31 грудня 2021 року.

Прийняття цієї постанови дало змогу зняти соціальну напругу і забезпечити безперервність присудження ступеня доктора філософії здобувачам та одержання ними відповідних дипломів.

Постановою Кабінету Міністрів України від 29 квітня 2015 року № 266 затверджено перелік галузей знань і спеціальностей, за якими здійснюється підготовка здобувачів вищої освіти (далі – перелік № 266), що передбачено пунктом 7 частини першої статті 13 Закону України «Про вищу освіту».

²¹ Постанова КМ України «Про внесення змін до постанов Кабінету Міністрів України від 27 липня 2016 р. № 567 і від 6 березня 2019 р. № 167» від 21 жовтня 2020 р. № 979. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/979-2020-%D0%BF#Text>.

²² Постанова КМ України «Про внесення змін до постанов Кабінету Міністрів України від 27 липня 2016 р. № 567 і від 6 березня 2019 р. № 167» від 9 червня 2021 р. № 608. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/608-2021-%D0%BF#Text>.

²³ Закон України «Про внесення змін до деяких законів України щодо врегулювання окремих питань присудження наукових ступенів та ліцензування освітньої діяльності» від 30 березня 2021 року № 1369-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1369-20#Text>.

Нормативно-правові акти МОН

Наказ Міністерства освіти і науки Україно від 22 квітня 2019 року № 533 «Про затвердження форм документів атестаційної справи здобувача ступеня доктора філософії», який зареєстровано в Міністерстві юстиції України 8 травня 2019 р. за № 474/33445.

Відповідно до пункту 27 Порядку № 167 затверджено форми таких документів атестаційної справи здобувача ступеня доктора філософії:

- обкладинки атестаційної справи здобувача;
- супровідного листа;
- рішення ради про присудження ступеня доктора філософії;
- реєстраційної картки присутності голови та членів ради.

Наказ Міністерства освіти і науки Україно від 31 травня 2019 року № 759 «Про внесення змін до наказу Міністерства освіти і науки України від 12 січня 2017 року № 40», який зареєстровано в Міністерстві юстиції України 19 червня 2019 р. за № 640/33611.

Відповідно до пункту 10 Порядку № 167, дисертації здобувачів, які здобувають ступінь доктора філософії відповідно до Порядку проведення експерименту з присудження ступеня доктора філософії, оформлюються відповідно до Вимог до оформлення дисертації, затверджених наказом від 12 січня 2017 року № 40, а обсяг дисертації може встановлюватися освітньо-науковою програмою закладу вищої освіти (наукової установи) відповідно до специфіки відповідної галузі знань та/або спеціальності.

Наказ Міністерства освіти і науки Україно від 25 січня 2021 року № 102 «Про затвердження форм документів про вищу освіту (наукові ступені) та додатка до них, зразка академічної довідки», який зареєстровано в Міністерстві юстиції України 29 січня 2021 р. за № 122/35744.

Відповідно до пункту 8 частини першої статті 13 Закону України «Про вищу освіту», затверджено, зокрема:

- форму диплома доктора філософії;
- форму додатка до диплома європейського зразка;
- зразок академічної довідки.

Наказом Міністерства освіти і науки Україно від 1 лютого 2021 року № 132 «Про внесення змін до наказу Міністерства освіти і науки України від 25 січня 2021 року № 102», зареєстрованим в Міністерстві юстиції України 16 лютого 2021 р. за № 199/35821, зразок академічної довідки викладено у новій редакції.

Таблиця відповідності Переліку наукових спеціальностей, затвердженого наказом Міністерства освіти і науки, молоді та спорту України від 14 вересня 2011 року № 1057, зареєстрованого в Міністерстві юстиції України 30 вересня 2011 року за № 1133/19871 (Перелік 2011), та Переліку галузей знань і спеціальностей, за якими здійснюється підготовка здобувачів вищої освіти (Перелік 2015), яка затверджена пунктом 3 наказу Міністерства освіти і науки України від 6 листопада 2015 року № 1151 «Про особливості запровадження переліку галузей знань і спеціальностей, за якими здійснюється підготовка здобувачів вищої освіти, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 29 квітня 2015 року № 266», зареєстрованого в Міністерстві юстиції України 25 листопада 2015 р. за № 1460/27905.

Акти організаційно-розпорядчого характеру

Наказом Міністерства освіти і науки України від 24 вересня 2019 року № 1232 «Про організацію роботи щодо проведення експерименту з присудження ступеня доктора філософії» прийнято рішення забезпечити доведення до відома закладів вищої освіти (наукових установ) інформації про затвердження рішень спеціалізованих вчених рад про присудження ступеня доктора філософії та щодо видачі ними дипломів доктора філософії з відповідними номерами.

Розробки інструктивно-методичного, інформаційного характеру

Інструктивний лист від 31 липня 2019 року № 1/9-492 «Про окремі питання реалізації Порядку проведення експерименту з присудження ступеня доктора філософії» щодо подання документів до МОН²⁴.

Інструктивний лист від 30 жовтня 2019 року № 1/11-9518 «Щодо застосування наказу Міністерства освіти і науки України від 23 вересня 2021 року № 1220 «Про опублікування результатів дисертацій на здобуття наукових ступенів доктора і кандидата наук» про застосування нормативно-правових актів з опублікування наукових результатів дисертації, зокрема для здобувачів ступеня доктора філософії²⁵.

²⁴ Інструктивний лист від 31 липня 2019 року № 1/9-492 «Про окремі питання реалізації Порядку проведення експерименту з присудження ступеня доктора філософії»

²⁵ Інструктивний лист-роз'яснення від 30.10.2019 № 1/11-9518 щодо застосування наказу N 1220 «Про опублікування результатів дисертацій на здобуття наукових ступенів доктора і кандидата наук», який набрав чинності з 22.10.2019 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1086-19>.

Основним органом, який вповноважений проводити атестацію здобувачів ступеня доктора філософії, є спеціалізовані вчені ради з присудження ступеня доктора філософії.

Відповідно до підпункту 6 пункту 2 Порядку № 167 спеціалізована вчена рада закладу вищої освіти (наукової установи) (далі – рада) – спеціалізована вчена рада, яка утворюється МОН з правом прийняття до розгляду та проведення разового захисту дисертації особи, яка здобуває ступінь доктора філософії, з метою присудження їй зазначеного ступеня.

Вимоги до членів ради та її утворення регулюються підпунктами 5, 7 пункту 2 та пунктами 5–8 Порядку № 167.

Рада утворюється із спеціальності, з якої заклад вищої освіти (наукова установа) має ліцензію на провадження освітньої діяльності на третьому (освітньо-науковому) рівні вищої освіти.

Рада утворюється у складі голови та членів ради – двох рецензентів і двох опонентів.

Рецензент – особа, яка є штатним працівником закладу вищої освіти (наукової установи), де утворюється рада, та має науковий ступінь і є компетентним вченим з наукового напрямку, за яким підготовлено дисертацію здобувача.

Опонент – особа, яка не є штатним працівником закладу вищої освіти (наукової установи), де утворюється рада, та має науковий ступінь і є компетентним вченим з наукового напрямку, за яким підготовлено дисертацію здобувача. Компетентність вченого підтверджується присудженням йому науковим ступенем з відповідної галузі знань (науки) та/або спеціальності або присвоєнням йому вченим званням за відповідною кафедрою (спеціальністю) та/або науковими публікаціями з наукового напрямку, за яким підготовлено дисертацію здобувача.

Вчений, який пропонується до складу ради, повинен мати не менше трьох наукових публікацій, опублікованих за останні п'ять років, за науковим напрямом, за яким підготовлено дисертацію здобувача, з яких не менше однієї публікації у виданнях, проіндексованих у базах даних Scopus та/або Web of Science Core Collection. До таких публікацій зараховуються монографії, розділи монографій, статті у періодичних наукових виданнях, включених до переліку наукових фахових видань України, затвердженого МОН, або у періодичних наукових виданнях інших держав.

У складі ради не менше трьох вчених повинні мати ступінь доктора наук (голова ради, один з рецензентів, один з опонентів). Вчений може

бути включений до складу ради не раніше, ніж через п'ять років після здобуття ступеня доктора філософії (кандидата наук).

Голова та члени ради забезпечують високий рівень вимогливості під час розгляду дисертацій, проведення їх захисту та прийняття радою обґрунтованих рішень.

Один вчений може бути головою (членом) не більше восьми рад протягом календарного року.

У ході експерименту Міністерством було утворено 3 016 рад, з яких у наукових установах утворено 137 рад, що складає 4,5%.

До трійки галузей знань, з яких утворено найбільше рад, увійшли – «Право», «Охорона здоров'я», «Освіта / педагогіка».

Інформацію щодо кількості утворених рад з присудження ступеня доктора філософії з розподілом за роками наведено у Таблиці 1.

Таблиця 1

	2019	2020	2021 (I півріччя)
Кількість утворених рад з присудження ступеня доктора філософії	44	1012	1960

У разі виявлення порушень встановлених вимог закладу вищої освіти (науковій установі) відмовлялося в утворенні ради. Було відмовлено в утворенні 97 рад у зв'язку з виявленням таких порушень вимог Порядку № 167:

- пункту 2 в частині основного місця роботи рецензента;
- пункту 5 в частині залучення рецензентів до складу ради, а саме якщо здобувач виконав освітньо-наукову програму, окремі елементи якої, крім закладу вищої освіти, забезпечуються і науковою установою, рада може утворюватися в одному із зазначених суб'єктів підготовки з можливим залученням до складу ради вченого, який є штатним працівником іншого суб'єкта підготовки, як рецензент;
- пункту 6 в частині наявності у вченого публікацій у виданнях, проіндексованих у базах даних Scopus та/або Web of Science Core Collection;
- пункту 6 в частині наявності у вченого, який пропонується до складу ради, не менше трьох наукових публікацій, опублікованих за останні п'ять років, за науковим напрямом, за яким підготовлено дисертацію здобувача;

– пункту 7, згідно з яким вчений може бути включений до складу ради не раніше, ніж через п'ять років після здобуття ступеня доктора філософії (кандидата наук).

– пункту 8 в частині подачі закладом вищої освіти (науковою установою) повного достовірного пакету документів до МОН для утворення ради.

Отже, за результатами проведення експерименту можна стверджувати, що значна більшість закладів вищої освіти (наукових установ) мають достатню кількість професійних фахівців у складі професорсько-викладацького складу з відповідних галузей знань для підготовки та атестації здобувачів вищої освіти на третьому (освітньо-науковому) рівні вищої освіти та готові працювати у новому форматі системи атестації наукових кадрів вищої кваліфікації.

Утворення спеціалізованих вчених рад з правом прийняття до розгляду та проведення разового захисту дисертацій здобувачів ступеня доктора філософії наразі є можливою і логічно виправданою частиною експерименту для більшості закладів вищої освіти (наукових установ), які працюють у напрямку розвитку вищої освіти та сприяють підвищенню кваліфікації професорсько-викладацького складу, створюючи всі умови для професійного зростання.

Атестація здобувача ступеня доктора філософії здійснюється на предмет дотримання вимог, передбачених пунктами 9–12 Порядку № 167.

Здобувач повинен підготувати дисертацію, опублікувати основні наукові результати у наукових публікаціях, набути теоретичні знання, уміння, навички та відповідні компетентності.

Дисертація подається у вигляді спеціально підготовленої кваліфікаційної наукової праці на правах рукопису, виконується здобувачем особисто, повинна містити наукові положення, нові науково обґрунтовані теоретичні та/або експериментальні результати проведених здобувачем досліджень, що мають істотне значення для певної галузі знань та підтверджуються документами, які засвідчують проведення таких досліджень, а також свідчити про особистий внесок здобувача в науку та характеризуватися єдністю змісту.

Основні наукові результати дисертації повинні бути висвітлені не менше ніж у трьох наукових публікаціях, які розкривають основний зміст дисертації. До таких наукових публікацій зараховуються:

– не менше однієї статті в періодичних наукових виданнях інших держав, які входять до Організації економічного співробітництва та розвитку та/або Європейського Союзу, з наукового напрямку, за яким підготовлено дисертацію здобувача. До такої публікації може прирівнюватися публікація у виданнях, включених до переліку наукових фахових видань України з присвоєнням категорії «А», або в закордонних виданнях, проіндексованих у базах даних Web of Science Core Collection та/або Scopus;

– статті в наукових виданнях, включених до переліку наукових фахових видань України з присвоєнням категорії «Б» (замість однієї статті може бути зараховано монографію або розділ монографії, опублікованої у співавторстві).

Наукова публікація у виданні, віднесеному до першого – третього кварталів (Q 1 – Q 3) відповідно до класифікації SCImago Journal and Country Rank або Journal Citation Reports, прирівнюється до двох публікацій, які зараховуються відповідно до абзацу першого цього пункту.

Виявлення радою порушення академічної доброчесності (академічного плагіату, самоплагіату, фабрикації, фальсифікації) (далі – академічна доброчесність) в дисертації та/або наукових публікаціях, у яких висвітлені основні наукові результати дисертації, є підставою для відмови у присудженні ступеня доктора філософії без права її повторного захисту.

Публічний захист дисертації регулюється пунктами 21–25 Порядку № 167.

Публічний захист дисертації проводиться на засіданні ради (із можливістю використання засобів відеозв'язку в режимі реального часу). Захист дисертації повинен мати характер відкритої наукової дискусії, в якій зобов'язані взяти участь голова та члени ради, а також за бажанням присутні на засіданні.

У ході засідання рада встановлює рівень набуття здобувачем теоретичних знань, умінь, навичок та інших компетентностей, що дало йому можливість одержати нові науково обґрунтовані теоретичні або експериментальні результати проведених ним досліджень та розв'язати конкретне наукове завдання у відповідній галузі знань, та оволодіння здобувачем методологією наукової та педагогічної діяльності.

Упродовж звітного періоду Атестаційна колегія МОН затвердила 1908 рішень рад про присудження ступеня доктора філософії.

Найвищий рівень участі в експерименті спостерігається серед здобувачів ступеня доктора філософії у галузі права, а найнижчий – у сфері обслуговування. Найбільше публічних захистів дисертацій проведено з таких галузей знань: «Право», «Охорона здоров'я», «Освіта/педагогіка», «Соціальні та поведінкові науки», «Управління та адміністрування». Необхідно зазначити, що за прикладним напрямом, який включає 10 галузей знань було затверджено більше 11% рішень рад. Спостерігається низька активність публічних захистів у таких галузях знань, як «Богослов'я», «Журналістика», «Соціальна робота», «Цивільна безпека». На відміну від кількості захистів на здобуття наукового ступеня кандидата наук, недостатня активність спостерігається у таких галузях знань, як «Культура і мистецтво», «Біологія», «Аграрні науки та продовольство», «Ветеринарна медицина», що пов'язано як зі специфікою виконання наукових досліджень, так і з відсутністю фахівців, які можуть бути членами рад.

Інформація щодо кількості затверджених Атестаційною колегією МОН рішень рад про присудження ступеня доктора філософії з розподілом за галузями знань та за роками наведена у Таблиці 2.

Аналіз кількості дисертацій на здобуття ступеня доктора філософії підтверджує прагнення здобувачів отримувати наукові ступені у соціо-гуманітарній сфері та сфері охорони здоров'я, що дає підстави до збільшення державних місць для здобувачів вищої освіти на третьому (освітньо-науковому) рівні вищої освіти у природничо-технічній та оборонній сферах.

Однак у ході експерименту з присудження ступеня доктора філософії вирізнилися проблемні питання.

1. Під час розгляду клопотань про утворення спеціалізованих вчених рад з присудження ступеня доктора філософії була поширеною проблема формування персонального складу ради зі спеціальності, що є укрупненою. До складу ради пропонуються вчені, які є фахівцями з інших наукових напрямів у рамках однієї спеціальності, ніж той науковий напрям, з якого підготовлено дисертацію здобувача. Така ситуація є невиправданою, особливо з тих напрямів, з яких в Україні є достатня кількість фахівців.

Таблиця 2

Галузь знань	Кількість затверджених Атестаційною колегією МОН рішень рад про присудження ступеня доктора філософії		
	2019	2020	2021 (I півріччя)
01 Освіта/Педагогіка		52	193
02 Культура і мистецтво			13
03 Гуманітарні науки		11	79
04 Богослов'я			2
05 Соціальні та поведінкові науки		18	173
06 Журналістика			3
07 Управління та адміністрування		21	89
08 Право	4	90	296
09 Біологія		8	35
10 Природничі науки	1	5	54
11 Математика та статистика	2	3	24
12 Інформаційні технології	1	8	49
13 Механічна інженерія		3	23
14 Електрична інженерія		4	20
15 Автоматизація та приладобудування		3	19
16 Хімічна та біоінженерія		6	23
17 Електроніка та телекомунікації			18
18 Виробництво та технології		2	37
19 Архітектура та будівництво		7	21
20 Аграрні науки та продовольство		2	16
21 Ветеринарна медицина		3	11
22 Охорона здоров'я	2	64	223
23 Соціальна робота		2	6
24 Сфера обслуговування			1
25 Воєнні науки, національна безпека, безпека державного кордону		17	23
26 Цивільна безпека		1	11
27 Транспорт	1	4	17
28 Публічне управління та адміністрування		6	50
29 Міжнародні відносини		6	22
Всього	11	346	1551

2. Під час проведення Експерименту виявилися проблемними обставини, які викликали багато запитань щодо:

- документу про завершення підготовки;

- відрахування дисертанта;
- фінансової дисципліни;
- необхідності для здобувачів, які готують дисертації на клінічних кафедрах (відділах, лабораторіях) мати інтернатуру з одержанням документу про лікарську спеціалізацію та мати не менше двох років роботи на посаді лікаря за відповідною спеціалізацією;
- відсутності готової дисертації на момент завершення навчання;
- підготовки висновку рецензентів після відрахування;
- надання замість висновку рецензентів протоколу фахового семінару;
- можливості бути опонентами для осіб, які працюють на умовах сумісництва;
- проведення змішаного засідання ради і змішаного голосування;
- оприлюднення висновку наукового керівника на сайті закладу вищої освіти (наукової установи);
- можливості зарахування публікацій у виданнях, включених до Переліку наукових фахових видань України на момент опублікування;
- унормування відносин, якщо здобувач не захистив дисертацію (шляхи вирішення: перший – поновлення через рік після відрахування, усунення академічної заборгованості, захист дисертації; другий – вступ на новий термін, достроковий захист на другому курсі аспірантури);
- мобільності закладів вищої освіти (наукових установ) з наповнення освітньо-наукових програм відповідно до змін у Переліку № 266;
- недостатньої організації супроводу роботи рад в закладах вищої освіти (наукових установах).

3. Також вирізнялися інші проблемні питання, зокрема щодо:

- корегування змісту пунктів 10, 11, 25 Порядку № 261;
- запізнення затвердження державних стандартів, що тягне за собою невідповідність дисертації на етапі атестації здобувача;
- наявність укрупнених спеціальностей, що є джерелом зловживань в частині встановлення відповідності кваліфікації вчених і тягне за собою перегляд Переліку № 266 з урахуванням специфіки підготовки фахівців на різних рівнях вищої освіти;

- відсутності простеження чіткої послідовності освітніх рівнів зі спеціальностей, що укрупнені;
- встановлення домінантної ролі закладу вищої освіти (наукової установи), де проходила підготовка здобувача ступеня доктора філософії, та встановлення його відповідальності;
- наявності двох актів Уряду – про підготовку окремо і про присудження окремо, що спричиняє можливість часового проміжку між цими процесами. Є логічним запровадження одного акту про здобуття ступеня доктора філософії.

Висновки. Виявлені проблемні питання, безперечно, потребують врегулювання шляхом внесення відповідних змін до Закону України «Про вищу освіту», Порядку № 261, Переліку № 266 та врахування під час підготовки порядку присудження ступеня доктора філософії.

Підписання Болонських протоколів спонукало Україну до кардинальних кроків щодо законодавчого та нормативно-правового забезпечення процесу атестації наукових кадрів. Залишилася незмінною первинна роль наукових осередків, оскільки саме з наукового середовища випускається науковий продукт. На суспільні відносини, пов'язані з атестацією наукових кадрів, впливають демократичні процеси, що відбуваються в політичному житті держави. Стало можливим запровадити нову процедуру підготовки та атестації здобувачів ступеня доктора філософії. Попри посилення вимог до претендентів на ступінь доктора філософії та з урахуванням автономності в діяльності закладів вищої освіти, відбувається деуніфікація в адмініструванні процедур у ході атестації. Нові підходи з питань атестації здобувачів ступеня доктора філософії з урахуванням напрямку державної політики у цій галузі, продиктованого підписанням Болонських протоколів, сприятимуть тому, що економіка України отримає кваліфікованих фахівців з вищою кваліфікацією.